

Зміст

<i>Скопненко О. Леся Українка:</i> <i>(не)відома, (не)прочитана, (не)збагнена</i>	5
Одержима	27
На руїнах. Драматична поема	59
В катакомбах	85
Кассандра. Драматична поема	121
Бояриня. Драматична поема	247
Лісова пісня. Драма-феєрія в 3 діях	329
Оргія. Драматична поема	455

Леся Українка: (не)відома, (не)прочитана, (не)збагнена

*Дух Божий знайде сам мене в пустині,
а вам ще довгий шлях лежить до нього!*

Леся Українка, «На руїнах»

Без творів Лесі Українки не можна уявити канону вітчизняної художньої літератури, формування якого завершується на наших очах. Здавалося б, доробок геніальної письменниці давно перебуває в центрі уваги дослідників і широкого читачього загалу, проте щоразу, коли починаємо занурюватися в образи, ідеї, теми, проблематику й мову цієї неповторної авторки, бачимо, що Леся Українка більше невідома, непрочитана, незбагнена, ніж знана, осмислена й прийнята, попри понад столітню традицію обживання її спадщини. Річ у тім, що обсяг розуміння закладених у тексті мистецьких ідей передусім залежить від повнокровної присутності автора в культурному просторі, без купюр і вилучень, а також від загального усвідомлення ролі творів у національній і світовій культурі та від панівних ідейно-художніх поглядів доби, у яку відбувається рецепція текстів. За весь період освоєння художніх творів Лесі Українки національна культура завжди «змагалася добрим змагом» з небуттям або накинутими коло-

ніальними обмеженнями, через це багато текстів просто не мали прийнятних умов не лише для різнобічної інтерпретації, а й для «хрестоматійного» прочитання, не кажучи вже про перетворення на частину національного наративу. У радянські часи Лесині Українчині тексти часто були не лише вирвані з контексту її доби, а й спотворені цензурним утручанням. Досить лише нагадати, що деякі зі знакових творів письменниці тільки наприкінці ХХ ст. стали доступні для широкого загалу в Україні, як-от драматична поема «Бояриня» (1910). «Фактично в Україні "Бояриню" не видавали п'ять десятиліть — від 1939 аж до 1989 р. У Наддніпрянській Україні шість десятиліть, від останнього книгоспілчанського видання у 1929 р.», — сказано в коментарі до драми в «Повному академічному зібранні творів» Лесі Українки. Інакше кажучи, засвоєння творчості письменниці розтяглося на чотири наступні покоління, своєрідним свідченням чого слугує й згадане нецензуроване академічне зібрання творів Лесі Українки, видане вперше 2021 р. З одного боку, такий тривалий процес формування канонічних текстів Лесі Українки означає, що творчість письменниці жива, актуальна, потрібна нащадкам і несе непроминуці художні вартості, а з іншого — це ознака травмованої культури, носії якої не мали змоги побачити самі себе як творців історії.

Ми ще й досі не цілком усвідомили, що означають твори Лесі Українки для національної та світової культури. І якщо відповідь на перше питання шукаємо й знаходимо (з різним ступенем задовільності), читаючи й сприймаючи тексти на тлі українського історичного розвитку, то проблема значення творчості письменниці для літературної спадщини людства ще тільки окреслена. Бракує перекладів творів Лесі Українки (як і інших видатних наших письменників) найпоширенішими мовами світу, а це перешкоджає показати, наскільки

ки наша культура вмонтована в європейську. Через це, за словами Оксани Забужко, українців «не сприймали як представників тисячолітньої культурної традиції, наші культурні матері чи прабатьки залишалися невідомими». Хоч би яка була потужна національна культура, але в затінку орлиних крил сторонні найчастіше не бачать її яскравих кольорів, потрібне сфокусоване світло зацікавлення для показу майстерності й глибини тексту. Це фокусування залежить від здатності народу постояти за своє на полі політичному, економічному, воєнному, релігійному, мистецькому (ширше — інтелектуальному), чим довести свою онтологічну цінність для цивілізації. Цілком логічне й природне прагнення здобути визнання серед інших культур не переважить того факту, що для долі високомистецького літературного твору найголовніше утвердити в національній спільноті сприйняття тексту як скарбу, що виріс на рідному духовному ґрунті, напоєному загальнолюдськими ідеями. Якщо можна уявити художній твір в образі крилатого дерева, то саме тексти Лесі Українки мають найрозгалуженішу кореневу систему — складні філософські й естетичні категорії, покладені в основу.

Фактично на початку ХХІ ст. в умовах академічної свободи й поглиблення гуманітарних знань з'являються передумови для появи різнопланових досліджень, які дають змогу декодувати й набагато повніше сприйняти світ Лесі Українки. Тим-то за останні кілька десятиліть спостерігаємо справжній бум лесезнавчих праць у літературознавстві, філософії, культурології, мовознавстві. Нині читачі й дослідники не обмежені рамками панівної ідеології, можуть неоднаково трактувати певні образи й ідеї авторки. Проте варто бути дуже обережними та усвідомлювати, що без заглиблення у філософські пошуки письменниці наше прочитання буде поверховим.

Леся Українка передусім відома як авторка поетичних текстів, хоч її перу належить і проза. Творча манера письменниці настільки яскраво індивідуальна, що ще сучасники віддавали Лесі Українці пальму першості на мистецькому Олімпі. Іван Франко з цього приводу зауважив: «Україна, на наш погляд, нині не має поета, що міг силою і різносторонністю свого таланту зрівнятися з Лесею Українкою». Ясна річ, що така характеристика застосовна до здобутків зрілого періоду творчості письменниці, деякі з її ранніх поезій, особливо ті, що належать до громадянської лірики, своїм стилем і будовою мало вражають сучасного читача. Наша література не стояла на місці після Лесі Українки, але затьмарити здобутки письменниці в багатьох літературних жанрах не вдалося. На думку Ігоря Качуровського, «творчість поетеси своєю суто мистецькою якістю стоїть на рівні світової літератури. Вистачає сказати, що її драми, драматичні поеми й діалоги не поступаються найкращим драматичним творам тієї доби, себто драматургії Оскара Вайльда, Габріеле д'Аннунціо, Генріка Ібсена, Кнута Гамсуна і Моріса Метерлінка. <...> Леся Українка своїми сюжетами, темами, персонажами, мотивами та художніми засобами тісно пов'язана з кращими представниками багатьох літератур». Висновок згаданого дослідника варто сприймати як обов'язкову методологію аналізу творчості авторки: «Взагалі не можна ні зрозуміти, ні правильно оцінити Лесі Українки, не знаючи світової літератури. Але треба пам'ятати, що українська письменниця, беручи за вихідну точку сюжети, теми й символи європейської літератури, переосмислює їх по-своєму і дає власну інтерпретацію». «Леся Українка, завдяки силі свого таланту і знайомству з культурою Заходу, <...> дала українській літературі низку творів, гідних будь-якої зі світових літератур», — переконаний І. Качуровський.

Лариса Косач (таке справжнє ім'я письменниці) народилася 13 (25) лютого 1871 р. в Новограді-Волинському (нині — м. Звягель Житомирської обл.). Її батьки, Петро Косач та Ольга Драгоманова-Косач (письменниця, етнограф, фольклористка, перекладачка й громадська діячка Олена Пчілка), належали до давніх шляхетських (козацько-старшинських) родів. У с. Колодяжному, на Волині, родина Косачів володіла маєтком. Батько був дійсним статським радником (чин четвертого класу Табелю про ранги, відповідав військовому чинові генерал-майора), членом «Старої громади». Ольга Драгоманова-Косач (1849–1930) — рідна сестра Михайла Драгоманова (1841–1895), який відіграв видатну роль у політичному, культурному, науковому й загалом інтелектуальному розвитку України. М. Драгоманов істотно вплинув на формування світогляду майбутньої письменниці, тому Л. Косач узяла тепер загальновідомий псевдонім з поваги до дядька, який підписував свої твори «Українець». Здобула домашню освіту за програмою матері. Олена Пчілка вважала, що діти мають навчатися рідною мовою, оскільки боялася, що російська школа (на Наддніпрянщині інших не було) може зіпсувати молоде покоління. Усі шестеро дітей Косачів до середньої школи навчалися вдома. Попри аристократичне походження, юні Косачі були близькі до народу, у дитинстві гралися із селянськими дітьми, мали виплекану українську національну свідомість. Для цього батьки доклали великих зусиль, бо на території Наддніпрянської України, яка входила тоді до складу Російської імперії, заможні верстви здебільшого були відірвані від мови, культури й потреб автохтонного населення й вороже ставилися до всього українського. Завдяки зусиллям батьків і вчителів Леся Українка досконало вивчила близько десятка мов. Перекладала твори Дж. Байрона, В. Шекспіра, М. Гоголя, А. Міцкевича, Г. Гейне, В. Гюго, Гомера. Навчилася

Одержима

1

Берег понад озером Гадаринським¹. Далеко на горизонті ледве мріють² човни коло берега і чорніє люд, що хмарою заліг³ далекий берег.

Міріам, «одержима духом»⁴, в глибокій тузі блукає поміж камінням понад берегом, далі зіходить на шпиль скелі й дивиться не на берег, а в глибину пустелі, вона бачить там когось удалині.

Міріам

Він там, він все сидить так нерухомо,
як те каміння, що навколо нього.
Над ним — мені здається, я те бачу, —
нависли думи хмарою важкою,
от-от з них стрілить ясна блискавиця
і цілий світ осяє. Ох, коли ж,
коли вона розіб'є темну хмару?

¹ Гадаринське озеро — озеро на південному заході Сирії та на північному сході Ізраїлю.

² Мріти — ледь виднітися.

³ Залягти — укрити собою, суцільною масою.

⁴ Одержимий духом (*заст.*) — особливий психічний стан людини, у яку, за релігійними уявленнями, уселився злий дух.

Хоч би мене убила блискавиця,
я прагну, прагну, щоб вона злетіла,
щоб хоч на мить чоло те просіяло.
Годівлю дав юрбі, тілам і душам,
всім дав спокій, а сам у сій пустелі
пасе думок отари незчисленні.
Нема їм впину, а йому спочинку...
Який він самотній, Боже правий!
Невже йому не можна допомогти?
Невже він завжди буде самотній?

«Месія¹ прийде в славі світ судити», —
так сказано в пророцтві, більш нічого.
І правда, й милосердя — все для світа,
а для Месії що? Чи тільки² слава?
«Війна і звада³, смерть, недуги зникнуть,
мир буде на землі і щастя в людях...»
А для Месії? — знову «слава в вишніх»?
І тільки слава? О, яка ж то кара
Месією, що світ рятує, бути!
Всім дати щастя і нещасним бути,
нещасним, так, бо вічно самотнім.
Хто міг би врятувати його самого
від самотини, від страшної слави?

¹ Месія — в юдейській і християнській релігіях — посланець Божий, який має прийти в цей світ, щоб урятувати людство від зла. У юдаїзмі месією розглядали як правителя, що з'явиться в «кінці часів». За християнськими уявленнями, месія — це Ісус Христос.

² Тільки (заст., діал.) — тільки.

³ Звада (заст.) — незгода, ворожнеча.

*(Пригнічена раптовою втомою, сідає під скелею
і схиляється на камінь.)*

Чого ж се⁴ я слідом за ним блукаю?
Чого? Сама не знаю. Певне, дух
мене сюди завів на певну згубу.
Ну що ж! Нехай! Мені тут гинуть краще,
ніж в іншому місці. Я загину тут,
я вигострила погляд у пустині,
мов соколинний зір — все виглядала,
чи він хоч не подивиться на мене?
Не подивився і не обернувся...
Занадто вже буйна була надія!
Чого ж я сподівалась?.. Я не знаю!

*(Розхитуючись, як ті, що голосять на гробі⁵, співає
стиха тужливу східну пісню, довго, без слів.)*

Про се співати можна, а сказати
слів не стає.

(Співає знов.)

Яка була юрба
за ним, як він ходив по Галілеї⁶.
І кожний встиг торкнути хоч одягу,
хоч край плаща Месії, тільки я
торкнути не посміла, бо нічого
просить не мала в нього: ні здоров'я,

---

⁴ Сей, ся, се (заст.) — цей, ця, це.

⁵ Грїб (розм., рідко) — могила.

⁶ Галілея — історичний край на півночі Ізраїлю між Середземним морем та річкою Йордан.

ні страви на безхліб'ї. Я не знаю,
чого я йшла з юрбою...

(Співає знов.)

Він нікому
не відмовляв потіхи і поради.
Кому що бракувало, він давав.

(Співає.)

А що ж мені бракує? О Месіє,
ти, може, знаєш?!

Незамітно для Міріам Месія наблизився до неї з-за скелі,
надійшовши з пустині, і схилився над нею.

Месія

Знаю, Міріам!

Міріам *(жахнулась)*

Учителю!

Месія

Не бійся, жінко, спокій
я хочу дати тобі.

Міріам

О, я не хочу,
не хочу я спокою!

Месія *(лагідно і разом суворо)*

Міріам,
Се дух в тобі говорить. Чом не хочеш?
Спокою прагне всякий.